

za osuđenike koji su se našli u kazneno-popravnim zavodima. Krajem 1947. bilo ih je 2988, krajem 1948. čak 4076, 1949. – 4222, 1950. – 4181, a 1951. – 4189. Nakon toga brojka se počinje značajnije smanjivati. Struktura osuđenika pokrivala je pripadnike svih društvenih slojeva, od nekvalificiranih radnika do intelektualaca. Svi osuđeni morali su raditi, čak i oni kojima nije bila dosuđena kazna prisilnoga rada. Za svoj rad dobivali su naknadu, od koje su se pokrivali njihovi troškovi, pa je manji dio ostajao osuđenicima. Važan faktor bio je i “preodgoj” zarobljenika kroz različite oblike odgojno-obrazovnog i kulturno-prosvjetnog rada. I nakon otpusta osuđenike se nadziralo da bi se ustanovilo je li njihov “preodgoj” bio uspješan. Nadalje, autor donosi iscrpne i precizne podatke o uvjetno otpuštenim i pomilovanim osuđenicima te o onima koji su uspješno pobjegli. Spominje se i brojka od 218 osoba koje su od 1945. do 1952. osuđene na smrt ili, kako se navodilo, *justificirane*. Za osobe koje su bile pod istražnim postupkom postoje podaci samo za 1948. i 1949. i oni govore o oko 12 tisuća osoba. Prema tome autor zaključuje da ih je od 1946. do 1951. moglo biti sveukupno oko 25 tisuća. I njihova socijalna struktura bila je raznolika, a tretman prema njima ovisio je o kaznenom djelu za koje su bili optuženi. Najteže su prolazili oni koji su bili pod optužbom “političkoga kaznenog djela”. Što se tiče osoba osuđenih na izgon iz mjesta prebivališta, postoje samo necjeloviti podaci i oni spominju ukupno 338 osoba.

U posljednjem poglavlju donose se ukupne procjene svih zatvorenika u Sloveniji od 1945. do 1951. (str. 125 – 128). Autor napominje da je nemoguće iznijeti točan broj jer su podaci kojima se raspolaze nepotpuni. Prema njegovoj približnoj procjeni, radi se o 62 tisuće osoba, od kojih veliki udio čine politički zatvorenici i žene.

Ova je knjiga samo jedna u nizu monografija kojima Milko Mikola doprinosi boljem poznavanju poraća na području Slovenije. Izneseni podaci temelje se na dostupnom arhivskom gradivu i brojnoj literaturi i, iako ponekad nepotpuni, veliki su doprinos rasvjetljavanju komunističke represije na ovim prostorima. Konkretni brojčani podaci onemogućuju proizvoljno interpretiranje koje je još toliko prisutno u našem društvu. Samo uz ovakva (i slična) istraživanja možemo se približiti točnijem i objektivnijem tumačenju prošlosti.

MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ

Ivica Zvonar, *Mons. dr. Fran Barac (1872.-1940.). Život i djelo* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2012), 367 str.

Premda je veliki broj katoličkih svećenika koji su djelovali od druge polovine XIX. stoljeća do Drugoga svjetskog rata ostavio veoma dubok trag u javnom životu, i to ne samo na vjerskom području, o njima još uvijek nemamo potpunijih studija, a ni cjelovitijega niza neophodnog za razumijevanje njihove uloge. Izuzimajući natuknice iz *Hrvatskoga biografskog leksikona*, tek je nekolicina njih, uglavnom najpoznatija imena poput Franje Račkoga, đakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera, dalmatinskih svećenika Mihovila Pavlinovića i Ive Prodana ili sarajevskoga nadbiskupa Josipa Stadlera, dobila biografije monografskoga tipa. No uz njih je bilo još mnogo ljudi bez kojih se ne mogu cjelovito pratiti mnoga povijesna kretanja u hrvatskom društvu, napose

ona koja se tiču odnosa između države i Crkve u vremenima sve izraženijih zahtjeva za liberalizaciju javne sfere.

S knjigom Ivica Zvonara o mons. dr. Franu Barcu (1872. – 1940.) taj se historio-grafski nedostatak pomalo uklonio. U središtu njegove pozornosti katolički je svećenik, teolog i političar koji se istaknuo, kako autor bilježi u uvodu biografije, zapaženim rezultatima na crkvenom, pedagoškom, znanstvenom, društvenom i političkom polju u iznimno složenim okolnostima. Već je iz tog podatka, koji poglavlja Zvonarove knjige u svemu potvrđuju, razumljivo zašto je Barac zaslužio temeljito istraživanje. Tomu u prilog ide i činjenica da je ova monografija ustvari prerađena verzija doktorske disertacije koja je obranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (2005.). Izrađena je iznimno sustavno, ponajprije kritičkim korištenjem izvornoga gradiva koje je do sada bilo nepoznato ili dosta slabo obrađeno i ne uvijek točno predstavljeno. Dodatna joj je vrijednost u autorovu poznavanju niza disciplina, ponajprije teološke struke i povijesnih znanosti, što mu je omogućilo da sveobuhvatno prikaže jedan nimalo suhoparan životopis.

Autor je kronološki pratio Barčevu karijeru. U tom je smislu uočio tri razdoblja koja su obilježila Barca i njegovo djelo. Prvo se odnosi na vrijeme do početka Prvoga svjetskog rata i ono je ponajprije popraćeno istraživanjem njegova školovanja i počecima djelovanja kao svećenika, ali i kao teološkoga znanstvenika koji se osobito isticao u apologetici, što je i bila šira tema autorove doktorske disertacije. U sklopu opisa toga razdoblja autor iznosi tezu da je Barac bio, i kao teološki pisac i predavač, zagovornik otvorenijega sučeljavanja s izazovima moderne, pri čemu nije zauzimao kruto konzervativno stajalište, nego je nastojao ulaziti u neki oblik javnoga dijaloga i prihvatiti moderni razvoj znanosti, no uvijek sa zadatkom da se ne ugroze vjerske vrijednosti. Zbog takva odnosa postao je i predmetom napada iz dijela vlastitih redova, pa ga je kritizirao i krčki biskup Antun Mahnić, tvrdeći da je Barac previše popustljiv prema modernističkim pristupima životu. Usto, Barac je slijedio Strossmayera u pogledima o potrebi zagovaranja crkvenoga jedinstva i štovanja kulta sv. Ćirila i Metoda. Neposredno prije Prvoga svjetskog rata počeo je uređivati *Bogoslovsku smotru*, a još otprije posvećuje znatan dio svojega rada nastavničkoj djelatnosti na Bogoslovnom fakultetu.

Drugu Barčevu životnu etapu autor je povezao s razdobljem Prvoga svjetskog rata. Iako se radi o samo nešto više od četiri godine, očito su bile važne za Barčevu karijeru. On je nastavio svoje uspinjanje u visokom školstvu i u ljeto 1915. izabran je za rektora Sveučilišta u Zagrebu. Međutim u tom razdoblju on sve više u prvi plan otvara novi obzor djelovanja i uranja u političke vode. Najpoznatiji postaje po svojoj tajnoj misiji kojom je povezivao domovinske političare s emigrantskim Jugoslavenskim odborom. Okvir u kojemu nastupa bila je Starčevićeva stranka prava, a čini se da je možda još važnija činjenica bila da ga je pritom podržavao zagrebački nadbiskup Antun Bauer, koji je otprije bio aktivno uključen u politička kretanja kao saborski zastupnik. Zvonar je veoma brižno rekonstruirao Barčev "ratni put", navlastito boravke u Švicarskoj, susret s generalom Borojevićem, komu je Sveučilište dodijelilo počasni doktorat, i kontakte s drugim hrvatskim političarima. Svi ti događaji, uz utjecaj vanjskopolitičkih kretanja i stanja na bojištima, uvjetovali su zaokret u hrvatskoj politici koji je doveo do širokoga prihvaćanja koncepcije "ujedinjene Jugoslavije". Zvonar u pogledu prihvaćanja načela Krfske deklaracije zaključuje da su na Barca odlučujuće utjecali razgovori s Trumbićem. S druge strane, autor je s pravom upozorio na važnost Barčeva nacrt a

načinu razvoja vjerske politike pisanog za potrebe Jugoslavenskoga odbora, iz kojega se mogla očitovati i osjetljiva rasprava o odnosima između katolika i pravoslavaca u novostvarajućoj državi Južnih Slavena. Zvonar je argumentirano otklonio ocjene da je Barac tada imao pred očima prozelitsko nastojanje Katoličke crkve, odnosno težnju da se kroz stvaranje jugoslavenske države nametne prvenstvo katolicizma u jednoj vjerski izrazito mješovitoj tvorbi. Upozorio je posve opravdano i na pogrešnu Barčevu procjenu da će nova državna organizacija sa Srbijom biti zasnovana na federalizmu i ravnopravnom sporazumu. Konačno, studiozno je protumačen i Barčev angažman u Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba u kontekstu raspadanja Austro-Ugarske i traženja međunarodnoga i unutarhrvatskoga rješenja južnoslavenskoga pitanja.

S proglašenjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca autor je stupio u obradu treće etape. U njoj se ističu epizode o Barčevu udjelu u radu Mirovne konferencije u Parizu, gdje je nastupio kao pročelnik Sekcije za domaću štampu, o radu u Privremenom narodnom predstavništvu te daljnjem izvanparlamentarnom političkom djelovanju u sklopu Hrvatske zajednice i kasnije Hrvatske federalističke seljačke stranke. Još tijekom 1920-ih počeo se postupno povlačiti iz političkih kombinacija i iznova se aktivirati u crkvenim redovima, napose otkada je imenovanom kanonikom Prvostolnoga kaptola zagrebačkog, što mu je omogućilo da se posveti novim organizacijskim izazovima. Tako je on doprinio osnivanju Hrvatske bogoslovske akademije te izgradnji i upravljanju Nadbiskupskoga dječakškog sjemeništa u Zagrebu kao i obnovi tiskanja *Bogoslovske smotre*, koja je okupljala niz mladih svećenika posvećenih znanstvenim istraživanjima. No, unatoč njegovu povlačenju iz politike, i u vrijeme kraljeve diktature u njegovoj su se kuriji u Zagrebu održavali sastanci političkih istomišljenika i protivnika režima, čime se pokazalo da je bez sumnje osuđivao državni sustav protiv kojega se, osobito među Hrvatima, iskazivao sve veći otpor.

Zvonarova biografija o mons. dr. Barcu veoma je vrijedan prilog hrvatskoj historiografiji i svatko tko se želi baviti temama koje je u njoj obuhvatio trebao bi je pomno pročitati. U njoj se pojavljuje niz do sada nepoznatih podataka, a posebno su poticajni oni koji se odnose na stvaranje prve jugoslavenske države. Ona je, osim toga, osobito korisna za razumijevanje unutarcrkvenih stajališta prema izazovima neizbježne modernizacije, poglavito za onaj dio svećenstva koji se zalagao za primjenu umjerenoga pristupa u sučeljavanju s predstavnicima sekularizacije.

STJEPAN MATKOVIĆ

Ivan Hrستیć, *Vrijeme promjena. Makarska 1918. – 1929.* (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Grad Makarska, 2016), 491 str.

Modernizacija je širok pojam. Kada negdje pročitamo tu riječ, obično podrazumijevamo npr. asfaltiranje prometnice gdje je prije bila stara prašnja cesta, novu školu ili bolnicu u mjestu, eventualno podizanje razine pismenosti. Monografija *Vrijeme promjena. Makarska 1918. – 1929.* ovdje je da nam pokaže da je modernizacija prije svega veoma širok društveni fenomen, često nemjerljiv samo materijalno, te da je zato treba gledati u sklopu “dugoga trajanja” razvoja određenoga područja. Društvena je